

Yard. Doç. Dr. Ali BORAN

**Anamur (Mamuriye) Kalesi,
Kale Kitabesi ve İç Kale Camii**

I. KALENİN İNCELENMESİ

Kale, bugünkü Anamur'un 6 km. güney-batısında Eski Anamur (Anamorium) harabelerinin içinde, Anamur Burnu'nun doğu tarafında bulunmaktadır.

Anamur (Mamuriye) Kalesi, Anamur Burnu'nun kıyısında düz arazi üzerinde, deniz sahilinde kurulan bu kale Toroslar'ın eteğinde, Akdeniz'e açılan önemli limanlardan birini kontrol etmektedir (Res. 1).

Helenistik dönemde önem kazanan kentin dış kalesinin de aynı zamanda yapıldığı tahmin edilmektedir. Yapılan kazılar sonunda zikzak şeklindeki dış kale surları ortaya çıkarılmıştır. M.Ö. VIII. yüzyılda Asurluların ve Perslerin M.Ö. 333'te Büyük İskender'in, M.Ö. 322'de Selevkosların, M.Ö. I. yüzyıldan sonra da Roma'nın egemenliğine girmiştir. İç kale, III. yüzyılda Roma döneminde yapılmış, 395'te Bizans İmparatorluğu'nun, VIII. yüzyıldan sonra da Müslüman Araplar ile Bizanslılar arasında el değiştirmiştir¹.

Alâeddin Keykubad'ın Ermeni ve Haçlılara karşı başlattığı fetihler (1225) sırasında Mübârizüddin Er-Tokuş tarafından Anamur Kalesi Anadolu Selçuklu Devleti topraklarına katılmıştır². Alâeddin Keykubad döneminde iç kale onartılmış³, 1230'den sonra da Karamanoğullarının hakimiyetine girmiştir. Kalenin kitabesine göre Karamanoğlu Sultan İbrahim tarafından 850 H./1450 M. yılında iç kale büyük bir tamir görmüştür. Bu tarihten sonra kaleye, mamur edilen manasında "Mamure Kalesi" denmiştir.

Anamur İç Kalesi, bazı kaynaklara göre XV. yüzyılın ortalarında⁴, E. Çelebi'ye göre de II. Selim zamanında, Lala Mustafa Paşa tarafından Osmanlı topraklarına katıldığı belirtilmektedir⁵.

Osmanlı Dönemi'nde XVI. ve XVIII. yüzyıllarda kale iki kez tamir edilmiş, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından da 1966-1967 ve 1970-1973 yıllarında restorasyonu yapılmıştır⁶.

İç kale, Eski Anamur şehrinin içinde ve denizin kenarında, dış kale ise şehrin bulunduğu kısmın etrafındadır⁷. Dış kalenin surlarından günümüze hiçbir şey kalmamasına karşılık iç kale sağlamdır. Alanya Kalesi ile benzerlik gösteren iç kale tamamıyla Türk devri özelliğini yansıtmaktadır (Res. 2)

¹ Piri Reis, *Kitab-ı Bahriye*, İstanbul 1935, s. 758-759; *Kitab-ı Bahriyye, Denizcilik Kitabı*, II. (hızl. Y. Senemoğlu), İstanbul s. 268-269; E. Rosenbaum - G. Huber - S. A. Onursan, *Survey of Coastal Cities In Western Cilicia*, Ankara 1967, s. 7-15; F. Beaufort, *Karamania*, London 1917, s. 195; H. Edhem, "Karamanoğulları Hakkında Vesâik-i Mahkûke", *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası Cüz'ü*: 11 (İstanbul 1329), s. 619-712; İ.H. Uzunçarşılı, "Karamanoğulları Devri Vesikalarından İbrahim Bey'in Karaman İmaretine Vesikası", *Belleken* 1/1 (1937), s. 56-144, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Ankara 1988, s. 30-31-36; Şikari, *Karaman Oğulları Tarihi*, Konya 1946, s. 29, 53, 65, 181, 192; G. Tatagsalgır, *Karaman (Lârende), Tarih İncelemeler*, Konya 1944, s. 26; E. Rosembaun Alfordi, *Anamur Nekropolü*, Ankara 1971, s. 20; Anonim "Anamur" mad., *Yurt Ansiklopedisi* II. İstanbul 1982, s. 3742; H. Hellenkemper-F. Hild, *Neue Forschungen in Kilikien* Wien 1986, s. 51; J. Russell, "Anemurium" V. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, İstanbul 1983, s. 231-232, "Conservation and Excavation At Anemurium (Eski Anamur), 1987", X. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, II, Ankara 1988, s. 261; E. Akurgal, *Anadolu Uygarlıkları*, İstanbul 1990, s. 549; Anonim "Anamur" mad., *Ana Britannica*, II, İstanbul 1992, s. 41 - 42; Sapançalı H. Hüseyin, *Karaman Ahval-i İçtimaiyye Coğrafiyye ve Tarihiyyesi* 1338 R/1341 H. (yay. İ. Güler), İstanbul 1993, s. 24-26; Y. Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar, Türkiye (1074-1990)* II, Ankara 1996, s. 59-96; İ. H. Konyalı, *Âbideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Ankara 1997, s. 93-96; N.Ş. Doğan, "İçel İli, Bozyazı İlçesi'ndeki Bilinmeyen Bir Hamam", *Vakıflar Dergisi* XXVI Ankara 1997, s. 267-273; B. Madra, "Anemurium", *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, İstanbul 1997, s. 917-918; İbni Bibi, *El Evamirü'l-Ala'iyeh Fi'l-Umuri'l-Ala'iyeh* (Selçuk Name) I, (haz. M. Öztürk), Ankara 1996, s. 16.354; *Gravürlerle Türkiye*, IV, Anadolu I (hızl. M. Sevim), Ankara 1997; 038 nolu gravür.

² "Antalya subaşı Mübarizziddin Er-Tokuş da sahilden hem Ermenilere karşı taarruza görevlendirilmiş hem de Kıbrıs Haçlılarının karaya çıkmalarına ve Ermenilerle birleşmelerine mani olmak vazifesi verilmiştir. Filhakika Er-Tokuş Antalya'dan sahil boyunca ilerliyordu. Karşısına çıkan Frenkler, Türkler'in kılıcına dayanamıyor, kale ve hisarları boşaltıp gemilerine biniyor, Kıbrıs'a dönüyorlardı. Antalya subaşı böylece ilerleyerek, Manavgat, Anamur ve başka sahil kalelerini Rüm ve Ermenilerden boşaltıp teslim aldı." Bkz. İbni Bibi, *Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi*, (F.N. Uzluk), Ankara 1941, s. 131; O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, İstanbul 1984, s. 343 va.

³ M. Erdoğan, "Osmanlı Devletinde Anadolu Camilerinde Restorasyon Faaliyetleri", *Vakıflar Dergisi*, VII. (1968) s. 152; Anonim, *Ana Britannica*, s. 42.

⁴ Anonim, *Ana Britannica*, s. 12.

⁵ E. Çelebi: "Evvelce Venedik keferesi elinde büyük şehir ve kale imiş... tarihinde II. Selim zamanında Lala Mustafa Paşa fethidir." Bkz. Evliya Çelebi, *Seyahatname* (Nşr. M. Zillioğlu), IX. İstanbul 1985, s. 124.

⁶ Y. Önge, "Anamur Mamuriye Kalesi", *Önasya*, 3/3, 36 (1968), s. 1, "Anamur Mamuriye Kalesi Yanındaki Hamam", *Vakıflar Bülteni*, I, (1970), s. 106 vd; E. Diez - O. Aslanapa - M.N. Koman, *Karaman Devri Sanatı*, İstanbul 1950, s. 32; M.N. Çıplak, *İçel Tarihi*, Ankara 1968, s. 377 va.; P. Tuğlacı, *Osmanlı Şehirleri*, İstanbul 1985, s. 21.

⁷ M. Erdoğan: "Bugün eski Anamur'da antik devirden kalma düzensiz taşlardan yapılmış ve iyi korunmuş surlar vardır. Kalenin ikinci bir dış suru da doğu-batı istikametinden denize inmektedir." şeklinde kaleyi tanımlamaktadır. Bkz. Erdoğan, *a.g.m.*, s. 153.

Dış kalede tiyatro, odeion ve hamam; iç kalede, cami, türbe, şadırvan ve depo gibi yapılar bulunmaktadır. Ancak iç kaledeki türbe günümüzde mevcut değildir⁸.

Anamur İç Kalesi, deniz kenarındaki kayalıklardan ve sahilin düzlüklerinden istifade edilerek yapıldığı için düzgün bir plân göstermez. Deniz kenarındaki surlar kuzeydoğu-güneydoğu doğrultusundadır. Kuzeydoğu baş kuleden başka dairevi ve dört köşe altı burçla deniz tarafı korunmuştur. Kalenin batı tarafında köprü ile geçilen su dolu bir hendek ile iki giriş kapısı yer almaktadır. Bu yöndeki surlar burçlarla güçlendirilmesine rağmen düzgün bir plâna sahip değildir. Bunlardan baş kulenin yanındaki cümle kapısı çok tahrip olmuştur. İç kısımda, kaş kemerli cümle kapısının etrafını tek şeritli iki taş sırası dikdörtgen biçimde çevrelemektedir. Giriş kapılarından ikincisi batı surlarının kuzeye yakın yerinde açılmışsa da günümüzde kullanılmamaktadır (Çiz. 1)⁹.

Anamur İç Kalesi birbirine geçmeli üç bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler denizden gelen saldırıya karşı tahkim edilmiştir. İç kalenin surları seyirdimler ve mazgallar ile çok sağlam bir savunmaya sahiptir. Surların beden duvarlarındaki merdivenler sivri kemerli nişleriyle diğer Türk kalelerinin özelliklerini tekrarlamaktadır. Kalenin surlarında farklı dönemlerdeki tamirlerin izlerine rastlamak mümkündür. Özellikle Karamanoğlu ve Osmanlı dönemi tamirleri açıkça görülmektedir¹⁰. Kalede düzgün kesme ve moloz taş birlikte kullanılmıştır. Beden duvarlarında ahşap hatıllar ile Horasan harcı yapının dayanıklılığını arttırarak kolay kolay fethedilemez bir kale haline getirmiştir (Res. 3).

Giriş kapısının yanındaki küçük kapıdan baş kuleye çıkılmaktadır (Res. 4). Giriş içindeki yoldan batıdaki kulenin içine, ikincisi de kale kapısının bulunduğu dört köşe burcun birinci katına gitmektedir. Baş kule ile cümle kapısının bulunduğu kule, savunma sisteminin en önemli iki ögesidir. Baş kulenin birinci, ikinci ve üçüncü katlarından başlayarak kalenin bütün surları üzerinde dolaşan bir yol ağı vardır (Res. 5-6.)

II. KALE KİTABESİ

Kalenin kitabesi, batı giriş kapısının yanındaki burcun üzerindedir. Zemini düzgün mermer taşlarla örülmüş ve kenarları pahlanarak

sınırlandırılmış kare bir mekanın içine yerleştirilmiştir (Res. 7). Ayrıca beyaz-yeşil renkli taşlarla sivri kemer içine alınan kitâbe, iki ayrı parçadan meydana gelmektedir. Zeminden daha derine yerleştirilen kitabelerden üstteki sivri kemer, alttaki ise enine dikdörtgen bir çerçeve biçimindedir. Her ikisi de mermere kabartma tekniğiyle hakkedilmiş olup, Arapça ve celî sülûs hatla yazılmıştır. Anlam bakımından birbirinin devamı olan kitabeler, toplam altı satırdan oluşmaktadır. İlk satırda yer alan "hüve müyessirü'l-âmâl" ibaresi, sivri kemer kısmını kaplayacak şekilde, müsen-nâ (ikili-aynalı) tarzda istiflenmiştir (Res. 8-9).

⁸ Erdoğan, a.g.m., s. 152; Önge, a.g.m., s. 1 vd.

⁹ Önge, a.g.m., s. 21.

¹⁰ Kalelerle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. O. Piper, *Burgenkunde*, München, 1912, s. 10-12; S. Tay, *The History of Fortification*, London, 1954, s. 20-30; A. Gabriel, *La Cité de Rhodes*, Paris, 1921-1922, s. 50; a.mlf., *İstanbul Türk Kaleleri* (Çev: A. İlgez), İstanbul, 1941, s. 177; İ. Utkular, *Çanakkale Boğazında Fatih Kaleleri*, İstanbul, 1953; M. Wiener, *Burger Der Kreuzritter*, Berlin, 1966, 85; O. Zirojevic, "Palanka", *Studia Balcanica*, no: 3, 1970, s. 173-180, F.C.E. Winter, *Greek Fortification*, London, 1971, s. 47-78; C. E. Arseven, "Kale", *Sanat Ansiklopedisi*, II, 1993, 908; N. Sevgen, *Anadolu Kaleleri*, I, Ankara, 1959, 5; M. Sireeck, "Kale", *İslâm Ansiklopedisi*, VI, İstanbul, 1993, 124; V. Barthold, "Farsça'da Ark-Erk (Kal'e), (Citadel)", *Belleten*, XIII/50, 1949, 327; S. Eyice, "Kale", *Türk Ansiklopedisi*, XXI, Ankara, 1974, 137; a.mlf., "Kale", *DİA*, 24, İstanbul; N. Djelloul, "Les Fortifications de Bizerte l'Epoque Ottomane", *Arab Historical Review For Ottoman Studies*, 7-8, Zağvan, 1993, 163-204; a.mlf., *Les fortifications Côtières Ottomane de la Regence de Tunis (XVI e-XIX 2 Siècles)*, Zağvan, 1995, 10-30; A. Ödekan, "Kale", *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, II, İstanbul, 1997, 932; A. Boran, *Anadolu'daki İç Kale Câmi ve Mescitleri*, Ankara, 2001, s. 10; a.mlf., "Osmanlı Dönemi Kale Mimarisi", *Osmanlı*, 10, Ankara, 1999, s. 347-363; a.mlf., "The Architectural Style of Castles During The Ottoman Period" *The Great Ottoman, Turkish Civilisation*, IV, Ankara, 2000, s. 346-363; a.mlf., "Türk Sanatında Kale Mimarisi", *Türkler*, 7, Ankara, 2002; a.mlf., "Van İç Kalede Osmanlı Yapılaşması", *Dünyada Van Dergisi*, XXI-XII, Ankara, 2000, s. 18-22; a.mlf., "Orta Asya'dan Anadolu'ya Türk Kaleleri" Prof. Dr. Nejat Diyarbakırlı'ya Armağan, Baskıda; D. Hasol, *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, İstanbul, 1990, 261; M. Sözen - U. Tanyeli, *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1986, 120; Muhammed Mamedov - Ruslan Muradov, *The Architecture of Turkmenistan, A Concise History*, Mockba, 1980; E. Kluckert, "Le Château Fort au Moyen Âge, Chevalerie et Culture de Cour", *L'art Gothique*, Paris, 1999, 240-242; B. Borngasser, "Les Châteaux et L'hérésie Cathares en France Méridionale", *L'art Gothique*, Paris 1999, 116-118; Y. Attagariev - O. Berdiev vd., *Türkmenistan'ın Arhitektura Yادigarları*, Leningrad, 1974, 100; Erol Yıldır, *Kuzey Kafkasya'da Vaynah Kule Mimarisi*, İstanbul, 1997, 14; Kemal Gökân, "Kıbrıs'ın Kaleleri", *Gezi*, 13, İstanbul, 1998, s. 78-93; Kakacan Bayramov, "Türkmen Kaleleri", II. Müzecilik Seminer Bildirileri, 19-23 Eylül 1994, İstanbul, 1995, s. 116; N. Çam, "Osmanlı Tabyaları", *Osmanlı*, 10, Ankara, 1999, s. 343-346 Georgina Herrmann, *Monuments of Merv Trachional Buildings of the Kaarakum*, London, 1999.

1- هر ميسر الآمال

2- قد انشا وبنا لحمد الله وثنا

3- الملك الاعظم والولي العظيم طلاله

4- في العالم ففيض الخير والجرود المنصور بصر الملك الودود تاج الدولة والدين السلطان ابراهيم بن محمد علاء الدين بن قرمان

5- خلد الله سلطانه واوضح علي العالين برهانه البلدة المنصورة والقلمة الناجية المنصورة حصنا للفرقة ومسكنا للفرقة الحقة

6- هدين في سبل الله حق جهاده وانها بمنزلة الله الملك العظيم شاكرا لانعمه احييه وهديه الي صراط مستقيم كتب التاريخ في شهر شوال المبارك من شهر سنة خمس وخمسين وثمانمائة

Okunuşu:

1- Hüve müyessiru'l-âmâl

2- Kad enşee ve benâ fehamide ila'llâhi ve senâ

3- el-Melikü'l-a'zam ve'l-mevlâ'l-mu'azzam zillu'llâhi

4- fi'l-Âlem müfeyyizu'l-hayri ve'l-cûdi el-mansûru bi-nasri'l-Meliki'l-Vedûd tâcû'd-devleti ve'd-dîn es-sultân İbrâhim bin Muhammed bin 'Alâüddin bin Karamân.

5- Halleda'llâhu sultânehû ve evdaha 'ale'l-âlemîne bürhânehû el-Beldete'l-ma'mûrate ve'l-kal'ate'n-nâciyete'l-mansûrate hısnen li'l-guzâtî ve meskenen li'l-urâtî el-mücâ-

6- hidîne fi sebîli'llâhi hakka cihâdihî ve etemmehâ bi-'avni'llâhi'l-Meliki'l-Azîm şâkiran li-en'umihî ictebâhü ve hedâhü ilâ sırâtin müs-takîm kütibe't-târîhu fi şehri şevvâli'l-mübârek min şuhûri seneti hamsîne ve semânimâyeh.

Tercümesi:

O (Allah), arzu ve hedefe ulaşmayı kolaylaştırandır. Bütün övgüler Allah'a aittir ki, büyük hükümdar ve yüce efendi, yeryüzünde Allah'ın gölgesi (halifesi), hayır ve iyilikleri yayan, Melik ve Vedûd olan Allah'ın yardımıyla zafer kazanan, dinin ve devletin tâcı, Karaman oğlu Alaeddin oğlu Mehmed oğlu Sultan İbrahim - Allah onun hükümdarlığını devamlı kılsın ve onun önderliğini âlemlere göstersiz. Allah yolunda gerçekten cihad eden gâzilere bir kale ve kimse-sizlere bir sığınak olarak, zaferle kazanılmış yüksek kaleyi ve imar edilmiş beldeyi bina ve inşa edip Allah'a hamdetti. Azîm ve Melik olan Allah'ın yardımıyla bu eseri tamamladı. "(O), Rabbinin nimetlerine şükrederdi. Rabbi de onu seçti ve doğru yola erdirdi (Kur'an-ı Kerim, Nahl Sûresi, 16/121)." Tarih olarak, 850 yılının aylarından mübarek şevval ayı yazıldı.

III. İÇ KALE CAMİNİN İNCELENMESİ

İç Kale Camii, Selçuklu Sultanı Alaeddin Keykubat tarafından yaptırılmıştır¹¹. Zamanla

yıkılan yapı Karamanoğulları tarafından kale ile beraber tamir edilmiştir. Yapı H. 973/1565 M. tarihinde Osmanlılar tarafından yeniden inşa edilmiştir¹². Cami günümüze gelene kadar 1795, 1968, 1970-1973 yıllarında onarılmış olup günümüzde ibadete açıktır (Res. 10).

Günümüzde camiye ait herhangi bir kitabe yoktur. Y. Önge'nin araştırmaları (1967) sırasında 1795 tarihli tamir kitabesinin olduğu belirtilmektedir¹³.

Anamur İç Kale Camii, kare plânlı bir harim, üç bölümlü son cemaat yeri, kuzeybatıda minare ve şadırvandan oluşur. Dıştan 12.15x16.40 m. ölçüleri ile dikdörtgen şeklindeki yapının son cemaat yerinin önünde bir şadırvan mevcuttur (Çiz. 2, Res. 11-12).

¹¹ M. Erdoğan, "Burada İslâmî devre ait olmak üzere Çarşı Camii ve Akmescit ile Mamuriye Kalesi dahilinde bir Selçuklu eseri olarak Alaaddin Camii vardır." şeklinde belirtmektedir. Bkz. Erdoğan, a.g.m., s. 152.

¹² "Konya Kadısına hüküm ki: Haliya Ma'muriye Kalesinde bina olunan camii şerif maslahatı için birer nefer haddad ve bir nefer camcı lazım ve mühim olduğu ilânı olundu. İmdi buyurdum ki hük-m-i şerifim vardıkta zikrolunan demircü ve bir nefer camcıyı bu maslahata münasip olanlardan tedarik eyleyip âlât ve esbablarıyla Mamuriye Kalesine gönderip bina eminine teslim ettiresin ki varup onda âdet üze işleyip lazım olan ücretlerin harc akçasından eminden talep edip alalar. 10 Muharrem 973".

"Ma'muriye kalesi binası üzerine tayin olunan Baba Sancağı beyi Hüseyin dergah-ı muallama arz gönderüp Kale-i Ma'muriye'de bina olunan camii şerif minaresiyle kubbe çıkup itmamı karib olmuş iken ve hamamdan cemie gelicek suyunun dahi bazı keresteleri tedarik olunup mübaşeret üzere iken mahall-i mezbur sevâhil ve berriyelik yerde olmağın ol câmibler ziyade kaht olup vaki' olan huddama zahire emrinde külli zaruret çekilüp her vechile iş işlenmeğe çare olmadugu ecilden zamaniyle yapılip itmam bulması evla görülmeğın tehîre konulup vâki' hal vukuu üzere arz olundu deyü bildirmişsin. İmdi mezbur câmi-i şerif ve kubbe ve gayri mesarifi için hizane-i miremden filari ihrac olunup, sen ki eminsin, sana teslim olunup gönderildi. Buyurdum ki hük-m-i şerifim vardıkta zikrolunan camii-i şerifin ve kubbenin gayri lazım olan yerlerin yaptırıp ta'mir itirüp ve vaki olan ihracatı defter itirüp tamam olduktan sonra defteri mühürlüyüp kapuma gönderesin. Amma harç hususunda gereği gibi ihtimam idüp harcı gayret ve israf olunmaktan hâzer idesun" 10 Muharrem 973. Caminin yeniden inşası ve giderleri konusunda ayrıntılı bilgi vermektedir. Bkz. Erdoğan, a.g.m., s. 166.

¹³ Y. Önge: "Bu caminin 1795 M. yılında tekrar tamir edildiğini gösteren, taş oyma bir ibare, halen caminin cümle kapısının sağ tarafındaki bir taş üzerinde görülmektedir." cümlesiyle kitabenin olduğunu belirtmektedir. Bkz. Önge, a.g.m., s. 3, dn. 1.

Caminin kuzeyini kaplayan son cemaat yeri, beş ahşap sütuna oturan sundurma çatı ile örtülüdür. Ahşap sütunların köşeleri pahlanmıştır.

Harime girişi sağlayan cümle kapısının bulunduğu orta bölümün zemini diğerlerinden düşük tutulmuştur. Giriş kapısı dışa taşıntı yapan dikdörtgen bir çerçeve içine açılmıştır. Kapı sivri kemer alınlıklı ve basık kemerlidir. Sivri kemer şeklindeki alınlık, yatay şekilde dizilen tuğlalarla bezenmiştir. Alınlığın iki yanındaki bölümler düzgün kesme taşla örülmüştür (Res. 13).

Basık kemer ve atkı taşı son tamirde mermerle kaplanmıştır. İki kanatlı kapı da orijinalliğini kaybetmiş ve üç bölüm şeklinde panolara ayrılmıştır.

Giriş kapısının bulunduğu dikdörtgen çerçeve, kuzey duvarının malzemesinden farklı yapılarak vurgulanmıştır. Giriş bölümünün iki yanındaki bölümler 25 cm. daha yüksek yapılmıştır. Bu bölümlerde dikdörtgen çerçeveli birer pencere bulunmaktadır. Dikdörtgen çerçeveler son tamirde mermerle kaplanmıştır. Pencerelerin üzerinde sivri kemerli birer alınlık mevcuttur. Alınlıkların kemer sırtları tuğladan yapılmıştır. Alınlıklar turuncu renklerle günümüzde sıvalı durumdadır.

Son cemaat yerinin doğu kısmında duvar bulunmaktadır. Duvarın altında ve üstünde dikdörtgen şeklinde birer pencere yer almaktadır.

Caminin dış cephelerinde bir sıra taş, iki sıra tuğlanın düzenli sıralanmasıyla oluşan düzgün alması tekniği görülmektedir. Doğu, batı ve güney cephelerinin ortası, duvarın yükünü azaltmak için istinat payandası ile desteklenmiştir.

Tarihî kaynaklara göre yapıda elli penceresi olduğu kaydedilmekte ise de¹⁴ günümüzde on dört pencere göze çarpar.

Doğu cephesinin ortasında istinat payesi, yanlarda da ikişer pencere bulunmaktadır. Alttaki pencereler dikdörtgen çerçeve içine alınmıştır. Çerçeve mermer ile kaplanmıştır. Pencerelerin sivri kemerli birer alınlıkları mevcuttur. Üstteki pencereler sivri kemer içine açılmıştır.

Güney cephesinin ortasındaki istinat payesi diğerlerinden daha fazla dışarı taşıntı yapmaktadır. Bu istinat payesinin dışa fazla taşıntı yapmasının sebebi ise mihrap nişinin bulunmasından kaynaklanmaktadır. Cephe ve pencere düzeni doğu cephesi ile aynıdır (Res. 14 - 15).

Batı cephesinin ortasında yine istinat payesi, yanında da ikişer pencere yer almaktadır. Güneybatı köşesi üç kademeli olarak pahlanmıştır. Pahlama alttan yukarı doğru daralmakta, üstteki pencerelerin üzeni taşları hizasında üçlü mukarnaslarla son bulmaktadır. Mukarnas kavsaraların ikinci sırası ortada prizmatik üçgen şeklindedir (Res. 16).

Minare, caminin kuzeybatısında, yapıdan ayrı bir kütle olarak yapılmıştır. 2.15x2.15x2.23 m. ölçülerinde kare kaideye sahiptir. Başbakanlık Arşivleri'nde minaresinin yapımı ile ilgili bilgi bulunmaktadır¹⁵. Kare prizmal kaidesi yüksek tutulmuş ve düzgün kesme taştan yapılmıştır. Kare kaidenin kuzey yönünde sivri kemer alınlıklı, dikdörtgen çerçeveli, minareye çıkış kapısı vardır. Sivri kemerin kilit taşı üzerinde dışa taşıntılı gül-bezek motifi görülmektedir. Minarenin kapısı basık kemerli şekilde ve çerçevesi son tamirde mermerle kaplanmıştır. Kare kaidenin bittiği yerde, dışa taşıntılı, üç yönü dolaşan taştan pano bulunmaktadır. Kaidenin üzerindeki pabuç, dört köşenin pahlanmasıyla onaltıgen gövdeye geçişi sağlamaktadır. Gövdenin alt kısmını siyah ve beyaz taşlardan yapılan kuşak oluşturmaktadır. Onaltıgen gövdenin üst kısmına yakın yerinde yine bir kuşak bulunmaktadır¹⁶.

Minarenin korkulukları gövdenin şekline uygun tarzda onaltıgendir. Korkuluklar levhalar halinde kesme taştan yapılmıştır. Petek bölümü de yine gövde gibi düzenlenmiş, külah ve alem bölümü ise kurşunla kaplanmıştır. Minarenin kaidesinde düzgün kesme taş; gövde, şerefe ve petekte tuğla, külah ve alemde ise kurşun malzeme kullanılmıştır.

¹⁴M. Erdoğan: "İstanbul Harcı Hassa eminine hüküm ki, tezkire varacak ma'lûm ola ki hâliyâ Ma'mûriye kalesinde yapılan cami-i şerifin elli adet penceresine, otuzar adet (180) adet sırça cam lazım imiş. Satun alivirüp bahasın virüp defterine kaydettiresin. 2 Muharrem 973." Bkz. M. Erdoğan, *a.g.m.*, s. 166.

¹⁵"Ma'muriye Kalesi binası üzerine tayin olunan Baba Sancağı Beyi Hüseyin Bey dergâh-ı muallâma arz gönderüp kale-i Ma'muriye'de bina olunan camii şerif minaresiyle kubbe çıkup itmamı karib olmuş iken." şeklinde minarenin yapımı zikredilmektedir. Bkz. Erdoğan, *a.g.m.*, s. 166.

¹⁶Y. Önge "ahşap direklerin taşıdığı bir son cemaat mahalli ve sol tarafta taş bir kaide üzerinde tuğladan inşa edilmiş Farisi minaresi bulunan" şeklinde minareyi tarif etmiş ve Farisi minarelerine benzediğini belirtmiştir. Bkz. Önge, *a.g.m.*, s. 3; A. Boran, *Anadolu'daki İç Kale Câmi ve Mescitleri*, Ankara, 200, s.162.

Dıştan harimin üzerini örten kubbeyi iki kademeli kasnak taşımaktadır. Birinci kasnak, beden duvarlarının üzerinde ve içte yer almaktadır. Buradaki bölüm kurşun saçaklarla örtülüdür. Ayrıca beden duvarlarında kirpi saçak vardır. Birinci kasnağın köşeleri pahlanarak sekizgen kasnağa dönüşmüştür. Kösesi pahlanan kasnağın üzeri eğimli kurşunla örtülmüştür. Sekizgen kasnakta herhangi bir pencere açılmamıştır (Res. 17).

Harime son cemaat yerinin ortasındaki cümle kapısından girilmektedir. Harim 9.67x9.67 m. ölçülerinde kare planlıdır. İbadet mekânını örten tek kubbeye köşelerden pandantiflerle geçilmektedir. 9 m. çapındaki kubbenin ağırlığı dört sivri kemerle beden duvarına aktarılmıştır. Sivri kemeri taşıyan dayanaklar beden duvarında belli edilmemiştir. Kubbe eteğinde bir sıra kuşak dolaşmaktadır. Duvarlar beyaz sıva ile boyanmıştır.

Giriş kapısı içten dikdörtgen çerçeve içine alınmış olup, kapının üzerinde sivri kemerli bir alınlık yer almaktadır. Kemerin atkı taşının üzerinde, kenarlardan içbükey yapan konsolların ortasında dikdörtgen boşluk oluşturulmuştur. Bu kısım Bursa kemerini hatırlatmaktadır. Sivri kemerin alınlığı niş şeklinde düzenlenmiştir (Res. 18). Kapının iki yanında dikdörtgen çerçeveli ve sivri kemer alınlıklı birer pencere vardır.

Doğu duvarında altta iki pencere ve bunların ortasında pencere gibi düzenlenmiş dikdörtgen nişler yer almaktadır. Bu pencerelerin üstünde sivri kemer görünümlü iki pencere daha vardır.

Kible duvarının ortasında mihrap ile alt ve üstte ikişer pencere açılmıştır. Bu pencereler diğerlerinin düzeni ile aynıdır (Res. 19).

Batı duvarı doğudaki ile aynı şekilde düzenlenmiştir.

Mihrap, kible duvarının ortasında ve giriş ekseninde yer alır. Duvarı oluşturan taş ve tuğla yapılmış, üzeri ise alçı ile sıvanmıştır. Kenarlardan hafif pahlı olarak duvar yüzeyinden taşıntı yapan mihrap ters "U" biçimindeki bir bordürle üç yandan çerçevelenerek dikdörtgen görünüm almıştır.

Mihrap hücresi oldukça yüksek üç kenarlı şekilde gerçekleştirilmiştir. Mihrap, kenarlardan

köşeli kademelenme yaparak yükselen bir kavsaraya sahiptir. Kavsarayı dolduran mukarnaslar alt sırada üç püskül, ortada prizmatik üçgen konsollar, en üstte ise dilimli ve dar bir tepe nişi oluşturmaktadır. Ayrıca kavsaranın dördüncü sırası boş bırakılmış durumdadır. Kavsara köşelikleri yekpare olarak kavsaranın etrafını dolaşmakta ve hücrenin iki yanında zemine kadar inmektedir. Köşelikleri içten kavsara kenarları, dıştan da çerçeveyi oluşturan bordür sınırlandırmaktadır. Mihrapta kavsarayı dolduran prizmatik ve püskül şeklindeki mukarnaslar dışında süsleyici bir unsur görülmemektedir.

Harimin güneybatı köşesinde bulunan minber, orijinal değildir. Yakın zamanda konan minber de sanatsal bir özellik göstermez. Ayrıca mahfel ile güneydoğu köşesinde yer alan kürsünün de herhangi bir özelliği yoktur.

Caminin etrafını 1 m. yüksekliğindeki bir duvar kuşatmaktadır.

Son cemaat yerinin önünde dikdörtgen plânlı, üzeri basık tonozlu bir şadırvan yer almaktadır.

SONUÇ

I. KALE

Anadolu'yu yurt edinen Türkler çeşitli yerlere çok sayıda yeni kale inşa ettikleri gibi, stratejik bakımdan önemli olan eski kaleleri de onarmışlardır. Böylece yeni bölümlerin eklenmesi sonucu eski kaleler birer Türk kalesi haline dönüşmüştür (Res. 20).

Anadolu Selçuklu, Karamanoğulları ve Osmanlı devleti döneminde tamir edilerek adeta bir Türk kalesi haline getirilen Anamur İç Kalesi, Alanya İç Kalesi'yle benzerlik göstermektedir. Anamur İç Kalesi, iç kale ve dış kaleden oluşan yerleşim alanı içindeki kaleler içinde değerlendirilmektedir. Kazılar sonucunda günümüze dış kaleden bazı bölümleri ulaşmıştır. İç kale ise, kara tarafında su dolu geniş hendeği, oldukça tahkim edilen deniz tarafındaki surları, burçları ve Alanya Kızıl Kule'ye benzer baş kulesi ile bir Türk kalesi olarak günümüze sağlam bir biçimde gelmiştir (Res. 21).

II. KALE KİTABESİ

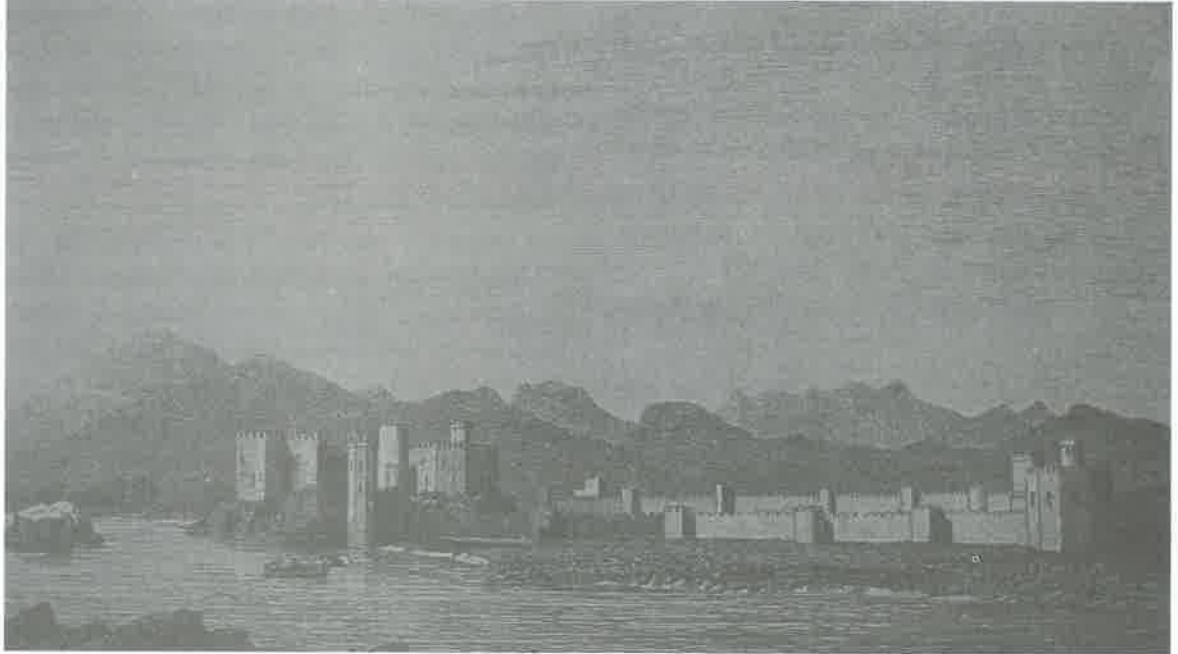
Celi sülüs yazı, hat sanatında istife en müsait yazı türü olması nedeniyle, hattatların orijinal kompozisyon arayışlarına yol açmıştır. Müsennâ (aynalı) istifler de bu arayışların en güzel sonuçlarından biridir. Kitâbelerde bu tür kompozisyonun en erken örneklerinden biri de, Anamur Mâmuiriye Kalesi kitâbesinin ilk satırında görülmektedir. "İkili ya da aynalı yazı" terimleriyle de bilinen müsennâ kompozisyonun kitâbedeki çeşidi, "sağ taraftaki cümlelerin aynısının sol tarafa ters olarak yazılması" ile oluşturulmuştur. Daha önce erken dönem Osmanlı mimarisinin yapıları arasında yer alan Edirne Üç Şerefeli Camii'nin revaklı avlusundan harime girişteki taçkapı nişleri üzerinde de benzer kompozisyonun güzel örneklerine rastlanmaktadır (Res. 22). Böylece her iki kitabenin kompozisyonları açısından benzerlik kurulabilir. Kale kitabesinin diğer satırlarındaki yazılar, dönemin özelliklerini yansıtmaktadır. Elif, lâm gibi dikey harfler sıkışık dizilişi ve üstten alta doğru aşırı incilmesi, Selçuklu yazı üslubunun izlerini göstermektedir. Son satırdaki kelimeler, diğerlerine göre okumayı güçleştirecek biçimde girift istiflenmiştir. Harfler arasında hareke, şedde, nokta, cezm, tırfıl ve mühmel harflerin yanı sıra rûmî motifleri de yerleştirilmiştir.

III. İÇ KALE CAMİİ

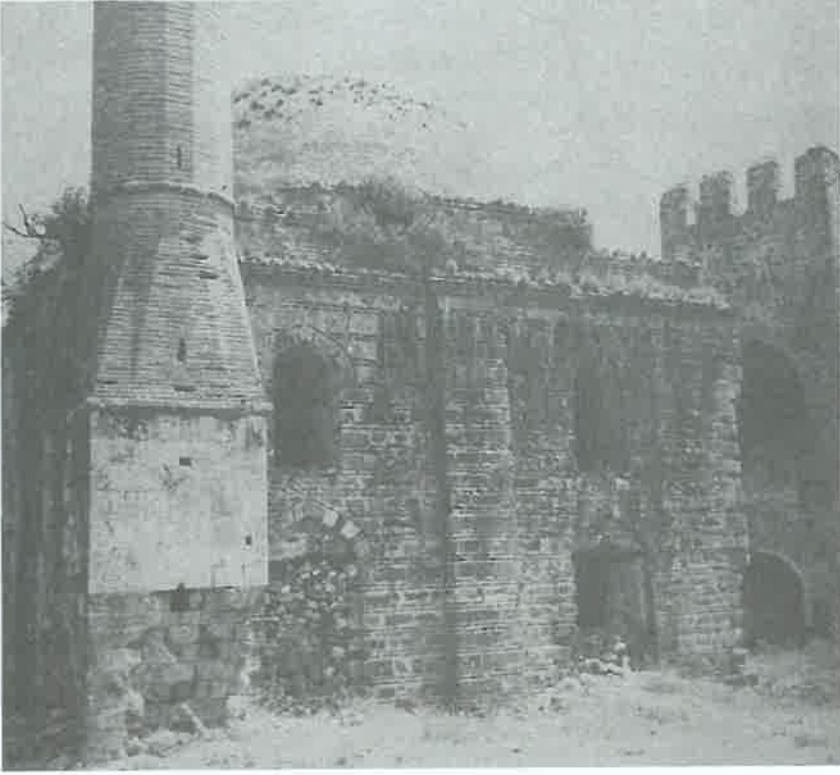
Anadolu'da plân açısından enlemesine ve derinlemesine yöneliş gösteren camilerin yanı sıra kare plânlı camiler de kendi içinde gelişim çizgisi izleyerek sıklıkla inşa edilmişlerdir. XII. yüzyıldan itibaren küçük boyutlu tasarlanan mescitler, genellikle kare plân üzerine kubbe ile örtülü, beden duvarına bitişik minare ve kapalı mekâna girmeden önce bir giriş mekânından oluşan yapılardır. Tek kubbeli mescitlerin yapılmasına Konya ve Akşehir gibi önemli merkezlerde başlanmış, Batı Anadolu'daki Beylik ve Osmanlı döneminde yaygın bir şekilde devam edilmiştir.

XV. yüzyıl sonlarında klâsik şemayı almaya başlayan kare plânlı üzeri tek kubbeye örtülü camiler, Mimar Sinan döneminde de genel hatlarıyla tekrarlanmıştır.

Anamur İç Kale Camii, kare plânlı harimi, üzerini örten tek kubbesi ve ahşap üç bölümlü son cemaat yeri ile klâsik tek kubbeli Osmanlı camisinin bir temsilcisidir. Kare plânlı harim ve tek kubbesi ile Ahlat, İskender Paşa Camii (1567), Van, Köse Hüseyin Paşa Camii (1568); Halep, Adiliye Camii (XVI. yy); Halep, Osman Paşa Camii (XVI. yy); Şam, Derviş Paşa Camii (XVI. yy); Şam, Sinan Paşa Camii (XVI. yy) ve İzmit, Pertev Paşa Camii (1580)'ne benzemektedir. Caminin cephe düzeni, minaresi, kubbesi, mihrap ile klâsik Osmanlı döneminin genel özelliklerini tekrarlamaktadır.

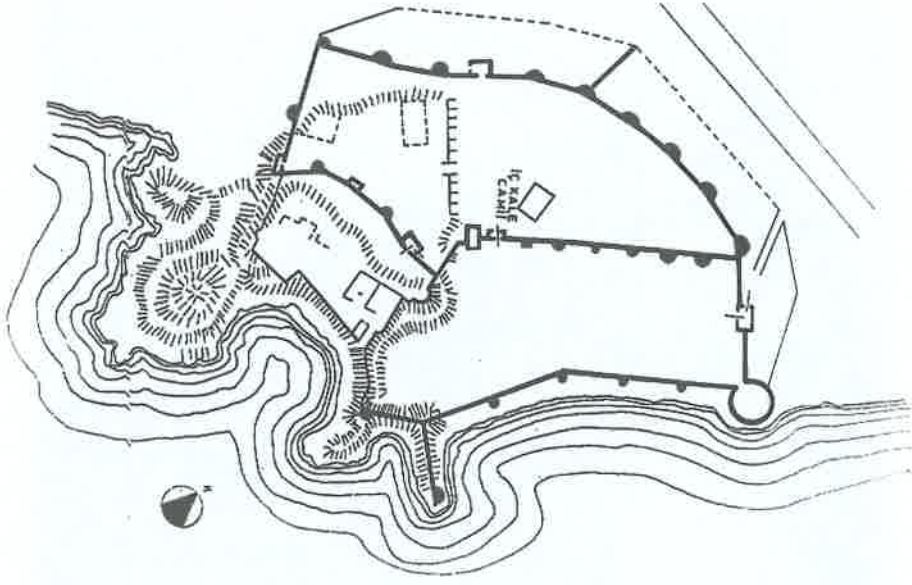
Res.1: Anamur İç Kalesi'ne ait gravür (Türkiye gravürleri IV'den).

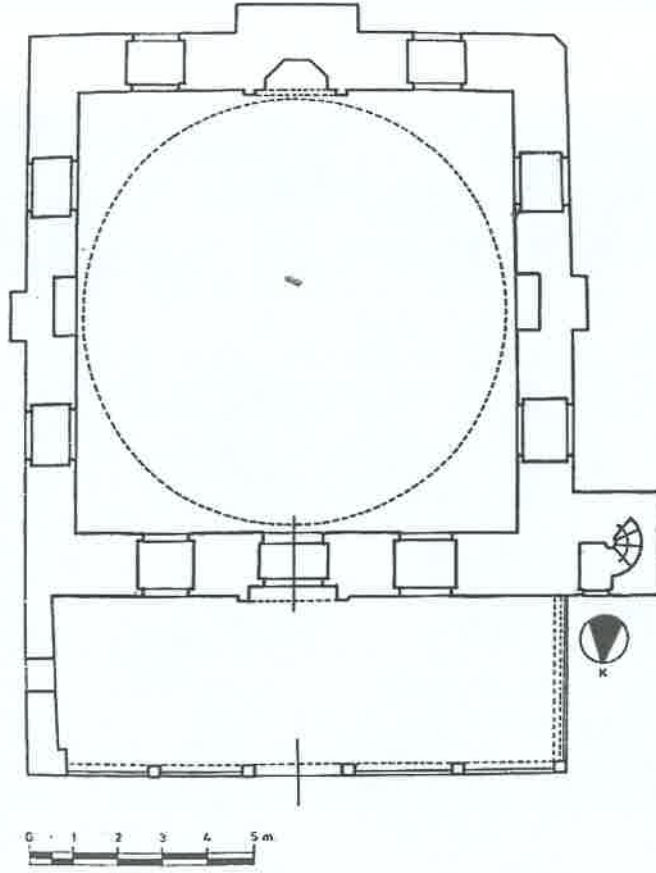
Res.14: İç Kale Camiinin 1958'deki durumu (V.G.M.A.'dan).

Res.15: İç Kale Camiinin 1958'deki durumu (V.G.M.A.'dan).

Çiz.1: Anamur İç Kalesi (Y. Önge'den).

Çiz.2: Anamur İç Kale Camii (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nden).

Res. 2: Anamur İç Kalesi'nin batıdan genel görünüşü.

Res. 3: Anamur İç Kalesi'nin güneyden genel görünüşü.

Res. 5: Anamur İç Kalesi'nin güney tarafı.

Res. 4: Anamur İç Kalesi'nin baş kulesi.

Res. 6: Anamur İç Kalesi'nin kuzey tarafı.

Res. 7: Batı Giriş Kapısı yanındaki kale kitabesi.

Res. 8: Kitabenin üst bölümündeki müsenna (aynalı) yazı.

Res. 9: Kitabenin alt bölümündeki celi sülüs yazı.

Res.12: İç Kale Camii'nin batı ve güney bölümleri.

Res.10: İç Kale Camiinin genel görünüşü.

Res.11: İç Kale Camii'nin kuzey ve batı cepheleri.

Res.16: Restorasyondan sonraki durumu.

Res.17: İç Kale Camiinin kuzeyden görünüşü.

Res.13: Caminin cümle kapısı.

Res. 22: Edirne Üç Şerefeli Camii'ndeki müsenna (aynalı) yazı.

Res.18: İç Mekandan, kuzey duvarı.

Res.19: İç mekandan, kible duvarı.

Res. 22: Edirne Üç Şerefeli Camii'ndeki müsenna (aynalı) yazı.

Res.20: Alanya İç Kalesinin kuzeydoğudan geceleyin görünüşü.

Res.21: Alanya Kızıl Kule.